

ลักษณะนิสัยของชาวสยาม จากบันทึกของชาวโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16

นาย วิภพ หุยากรณ์

ความนำ

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นช่วงที่กำลังมีการเติบโตของอาณาจักรอยุธยา ภายใต้การปกครองของราชวงศ์สุพรรณภูมิ ซึ่งมีเอกภาพขึ้นมาหลังการชิงอำนาจกันในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 ระหว่างชั่วอำนาจสองสายคือ สายสุพรรณภูมิ และสายอุทงตั้งแต่เริ่มก่อตั้งอาณาจักรจบลงด้วยการก้าวขึ้นมาเป็นอำนาจของสมเด็จพระนครินทราธิราช (สมเด็จพระอินทราชา) ค.ศ.1409 ที่ยึดอำนาจจากสมเด็จพระรามราชาธิราช และสืบทอดราชวงศ์ปกครองอยุธยาเรื่อยมาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มปรากฏว่ามีการเข้ามาของชาติตะวันตก โดยชาติแรกที่เข้ามาในอยุธยาคือ “โปรตุเกส” ที่เราสามารถพบเอกสารมากมายจากบรรดาคณะทูต นักบวช นักเดินทาง และพ่อค้าต่าง ๆ ที่จะทำให้ได้ศึกษาลักษณะนิสัยของชาวสยามในอาณาจักรอยุธยาผ่านเอกสารเหล่านี้ที่ได้บันทึกข้อมูลไว้

การเข้ามาของโปรตุเกสในเอเชีย และสยาม

โปรตุเกสเป็นประเทศเล็ก ๆ ในคาบสมุทรไอบีเรีย ที่ไม่เคยเป็นศูนย์กลางทางอำนาจของยุโรป เป็นหนึ่งในดินแดนชายขอบของยุโรปที่แทบไม่มีบทบาทสำคัญเท่าใดนัก แรงผลักดันนี้ทำให้โปรตุเกสต้องแสวงหาโอกาสที่จะเติบโต มีอำนาจมากยิ่งขึ้น และแสวงหาภคทรัพย์เข้าสู่ราชสำนักเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ ทางการเมือง¹ ประกอบกับความต้องการที่จะเผยแผ่คริสต์ศาสนาของตนแก่ชาวพื้นเมือง จนในคริสต์ศตวรรษที่ 15 เมื่อเทคโนโลยีการเดินทางเรือที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น โปรตุเกสก็ได้ใช้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้านี้บุกเบิกยุคสมัยแห่งการสำรวจทางทะเลขึ้นมา โดยโปรตุเกสมีนโยบายที่จะไม่ยึดครองดินแดนที่มีขนาดใหญ่ แต่จะยึดเพียงดินแดนขนาดเล็กที่มีความสำคัญเป็นจุดยุทธศาสตร์ เป็นจุดสำคัญทางการค้า ซึ่งจะมีการตั้งโรงสินค้าไว้สำหรับเก็บและแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากับพ่อค้าท้องถิ่น บริเวณโรงสินค้าเหล่านี้จะถูกดูแลความปลอดภัยโดยการสร้างเมืองป้อมปราการ (fortalezas)²

¹ แต่ส่วนมากจะหมดทรัพย์สิ้นไปกับความฟุ้งเฟ้อในราชสำนักและพวกอภิชน คนชนชั้นนำในสังคม ไม่ได้นำรายได้เหล่านี้ไปพัฒนาส่วนอื่นของประเทศ ๆ เท่าใดนัก ซึ่งจะส่งผลต่อความรุ่งเรืองของโปรตุเกสที่ไม่ยั่งยืนยาวนาน

² เนื่องจากโปรตุเกสมีประชากรไม่มากมายนัก จึงไม่ได้มีกองกำลังมากขนาดที่จะไปต่อกรกับดินแดนขนาดใหญ่ต่าง ๆ ได้ จึงอาศัยการรบผ่านการตั้งรับด้วยป้อมปราการและกองเรือรบแทน และมีลคปัญหานี้โดยการให้ชาวโปรตุเกสแต่งงานกับชาวพื้นเมืองเพื่อเพิ่มจำนวนประชากร และยังได้ผลประโยชน์ในเชิงวัฒนธรรมด้วย

ดินแดนที่โปรตุเกสเข้ามาควบคุมเส้นทางการค้าเริ่มมาตั้งแต่ในแอฟริกา เรื่อยมาจนถึงเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีสินค้าสำคัญที่เป็นที่ต้องการของชาวยุโรปในสมัยนั้นคือ “เครื่องเทศ” อย่างพริกไทย กานพลู และอบเชยที่มีความต้องการสูงมากในยุโรป และสินค้าท้องถิ่นอื่น ๆ บ้างแต่ก็มีปริมาณการค้าไม่มาก เท่าเครื่องเทศ และขยายอิทธิพลไปจนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จีน และญี่ปุ่น

หลังจากที่โปรตุเกสมาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองโคชิน (Cochin) ในแถบชายฝั่งมะละบาร์ของอินเดียในช่วงปี ค.ศ.1501-1502 ถือเป็นสถานีการค้าแห่งแรกของโปรตุเกสในเอเชีย โดยในปี ค.ศ.1505 มีอุปราชปกครองในนามของกษัตริย์แห่งโปรตุเกสคนแรกคือ ดง ฟรานซิสกู ดี อัลเมย์ดา (Dom Francisco de Almeida) ต่อมา ราชสำนักได้ส่ง อัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) มาเป็นอุปราชคนที่ 2 ได้กระจาย อิทธิพลไปเมืองดีว (Diu) ค.ศ.1509 และเมืองกัว (Goa) ค.ศ.1510³ เมื่อควบคุมเมืองท่าสำคัญในอินเดียได้แล้ว ก็มุ่งหน้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นแหล่งเครื่องเทศสำคัญ ในปี ค.ศ.1511 โปรตุเกสสามารถยึดมะละกา ได้ เหตุการณ์นี้เองที่จะนำไปให้โปรตุเกสได้มาสร้างสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรอยุธยา เนื่องจากในช่วงรัชสมัย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (ค.ศ.1491-1526) เกิดการแข็งเมืองของมะละกาที่เคยเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา⁴ การที่โปรตุเกสสามารถยึดมะละกาได้ก็เปรียบเสมือนเป็นการปราบศัตรู คู่แข่งทางการค้า⁵ และทางการเมืองของ อยุธยา⁶ ที่อยุธยาต้องการจะครอบครองเพื่อเป็นตัวกลางระบายสินค้าไปสู่มหาสมุทรอินเดียดังข้อมูลต่อไปนี้

นับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมาอยุธยาได้อาศัยมะละกาเป็นช่องการระบายสินค้าของป่า ให้แก่พ่อค้ามุสลิมและอินเดียที่มาจากปากสมุทรซีกตะวันตก แต่แล้วมะละกาก็เกิดความขัดแย้งกับอยุธยา เนื่องจาก อยุธยาไม่อาจจะแข่งขันบทบาททางการค้ากับมะละกาได้ ในเงื่อนไขของการที่มะละกามีโอกาสที่ดีกว่าในการเป็น ตัวกลางที่คอยกักและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้า โดยเฉพาะในส่วนที่วาดด้วยการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับ พ่อค้าที่มาจากเมืองท่าในมหาสมุทรอินเดีย (ไกรฤกษ์ นานา, 2554 : 52 - 84)

³ ต่อมาเมืองกัวจะกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองของโปรตุเกสในเอเชีย ในปี ค.ศ.1530 เรื่อยมา

⁴ ตามหลักฐานประภทจดหมายเหตุของชาวโปรตุเกสหลายฉบับที่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ เช่น บันทึกของโตเม ปิเรส หรือ บันทึกของ เฟอร์เนา เมนเดส ปินโต เป็นต้น

⁵ พบว่ามีความพยายามของอยุธยาที่จะส่งกองทัพไปปราบมะละกาแต่ถูกรัฐในแถบมลายูส่งกองกำลังมาขัดขวางไว้ หลายครั้ง และยังพบในเอกสารจีนหมิงสี่ลู่ปี ค.ศ.1431 ว่ามีจดหมายเตือนราชสำนักสยามเรื่องการไปรุกรานมะละกาที่อยู่ใน ระบบจิ้มก้องกับราชสำนักจีนเช่นเดียวกับอยุธยาสะท้อนให้เห็นว่ามีความขัดแย้งกันมาโดยตลอดระหว่างสองรัฐนี้

⁶ ในเอกสารจดหมายเหตุการเดินทางขอโตเม ปิเรส ได้เขียนไว้ว่า

“...มะละกาเป็นกบฏต่อสยาม ชาวสยามเล่าด้วยว่า ปะหังก็กระด้างกระเดื่องต่อสยามในทำนองเดียวกัน แล้ว เนื่องจากปะหังและมะละกามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันสุดต่านมะละกาให้การสนับสนุนชาวปะหังให้ต่อต้านชาวสยาม แล้ว สิ่งนี้ด้วยเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งของความไม่ลงรอยกัน...” (พัฒนาพงศ์ ประคัลภ์พงศ์, 2554 : 6)

เมื่อโปรตุเกสที่มีอุปราชคนสำคัญที่ควบคุมกรมอินเดีย (Casa da India) ที่เมืองกัว ซึ่งเป็นหน่วยงานจากราชสำนักโปรตุเกสที่ตั้งขึ้นมาเพื่อควบคุมกิจการการค้า และการปกครองอาณานิคมในเอเชีย เมื่ออัลฟงซู ดิ อัลบูแกร์เกอ สามารถยึดมะละกาได้ก็เริ่มที่จะสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับรัฐต่าง ๆ ในละแวกใกล้เคียงกับมะละกาที่มีความสำคัญ เช่น อยุธยา หงสาวดี รัฐต่าง ๆ ในแถบเกาะชวา และแถบคาบสมุทรมลายู เป็นต้น โดยสร้างสัมพันธ์อันดี ไม่ได้สู้รบ ช่วงเวลาหนึ่งที่โปรตุเกสได้ส่งคณะทูตมายังราชสำนักอยุธยาเพราะเห็นว่าเป็นดินแดนที่มีความสำคัญในด้านเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากหลาย ๆ ที่ทั้งจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น จีน หรือ บรรดาสินค้าจากอินเดีย แต่ก็ไม่ได้มีจำนวนเครื่องเทศมากมายนัก กล่าวคือไม่ใช่แหล่งผลิตหรือศูนย์กลางการค้าเครื่องเทศเหมือนกับมะละกา เป้าหมายของโปรตุเกสที่มาอยุธยาจึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันเพื่อความราบรื่นในเครือข่ายทางการค้าในภูมิภาคนี้เป็นอย่างมาก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2554 : 12)

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16

ก่อนที่โปรตุเกสจะยึดมะละกาอุปราชอัลฟงซู ดิ อัลบูแกร์เกอ แห่งเมืองกัว ได้ส่งคณะทูตมายังราชสำนักของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โดยมีผู้ถือสารชื่อ ดูอาร์เต เฟร์นันเดส (Duarte Fernandes) เป็นคนที่สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูได้ ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีจากราชสำนักอยุธยา และทางอยุธยาก็ได้จัดคณะทูตกลับไปกับ ดูอาร์เต เฟร์นันเดส ด้วย หลังจากโปรตุเกสยึดมะละกาได้ใน ค.ศ.1511 ก็ได้ส่งคณะทูตกลับมาอยุธยาอีกครั้งในปี ค.ศ.1512 โดยมีทูตชื่อ อัลโตนิโอ เด มิรันดา (Antonio de Miranda) ซึ่งอยุธยาก็ได้ส่งพระราชสาส์นกลับไปถวายกษัตริย์โปรตุเกสผ่านเมืองกัว ปี ค.ศ.1516 หรืออีก 4 ปีถัดมา ข้าหลวงโปรตุเกสประจำมะละกาได้ส่งคณะทูตนำโดย ดูอาร์เต ดิ คูยล์โฮ (Duarte de Coelho) มายังอยุธยาอีกครั้ง และมีการลงนามในหนังสือสัญญาระหว่างกัน ถือเป็นสัญญาครั้งแรกที่สยามทำกับชาติตะวันตก

เนื้อหาในสัญญาคือ อนุญาตให้โปรตุเกสตั้งสถานีการค้า (feitorias) ในอาณาจักรได้ ที่อยุธยา นครศรีธรรมราช มะริด ตะนาวศรี และปัตตานี⁷ และอยุธยายังอนุญาตให้โปรตุเกสทำการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของตนได้โดยไม่มีการขัดขวาง⁸

⁷ “..ขณะนั้นราชสำนักอยุธยายังสามารถอ้างได้ว่าปัตตานีเป็นประเทศราช แต่ภายหลังปัตตานีแยกตัวออกจากอยุธยา โปรตุเกสจึงต้องส่งทูตชื่อ Manuel Falcau ไปเจรจาทำสัญญาการค้ากับปัตตานีเอง...” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2554 : 13)

⁸ การปฏิบัติทางด้านศาสนาต่าง ๆ สามารถทำได้ตรงไปตรงมาที่ยังไม่ส่งผลกระทบต่อระบบการควบคุมกำลังพล หรือระบอบปกครอง จะเห็นว่านอกจากจะมีการอนุญาตให้ชาวคริสต์มาประกอบกิจการทางศาสนาในอาณาจักรแล้ว ยังมีพวกอื่นด้วยซึ่งอยู่มาก่อนหน้านี้แล้วอย่างพวกอิสลามนิกายต่าง ๆ จากทั้งเปอร์เซีย อินเดีย มลายู หรือจะเป็นพวกชาวจีน ญวน ฯลฯ ก็ได้รับอนุญาตเช่นกัน ถือเป็นเรื่องของการมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์อยุธยาจึงไม่มีการปิดกั้นในเรื่องพวกนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและโปรตุเกสก็ได้ดำเนินมาด้วยดีตามความต้องการของโปรตุเกส และยังในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 อยุธยามีศึกกับหลายเมืองทั้งเชียงใหม่ เชียงกราน ฯลฯ อยุธยาก็ยังต้องการอาวุธที่ทันสมัยจากโปรตุเกสคือ “ปืนไฟ (arquebus)” ที่ทันสมัยกว่าปืนจีนที่มีการใช้กันอยู่ทั่วไปในเอเชีย เพื่อมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการรบของกองทัพอยุธยา การรับเอาทหารอาสาโปรตุเกสมาเป็นทหารราชองครักษ์ทหารล้อมวังก็เริ่มมีปรากฏให้เห็นในราชสำนักอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยพระไชยราชาธิราชก็พบว่ามียกอาสาโปรตุเกสราว 120 คนไปรวมรบด้วยในสมรภูมิต่าง ๆ ด้วย (จากบันทึกของเมนเดส ปินโต)

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างอยุธยาและโปรตุเกส ส่งผลให้เกิดการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างกันเกิดการเดินทางไปมาของบรรดาทูต พ่อค้า และนักเดินทาง รวมถึงการเข้ามาของกองทหารรับจ้างที่เป็นชาวโปรตุเกสที่ออกเดินทางมาแสวงโชค แสวงโอกาสในเอเชีย จากที่แทบไม่มีความสามารถในการรบก็ต้องฝึกฝนให้เกิดความชำนาญ เพื่อเป็นพ่อค้า หรือเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากบรรดาแม่กองอาสาโปรตุเกสให้เข้าเป็นทหารอาสาไม่เพียงแต่อยุธยาที่มีทหารอาสาโปรตุเกส พะโค (หงสาวดี) รวมถึงอาณาจักรอื่น ๆ ก็มีเช่นกัน

การที่มีชาวโปรตุเกสเข้ามาในอยุธยามากมายนี้เองทั้งนักบวช พ่อค้า ทูต ทหารอาสา ส่งผลให้เกิดการจดบันทึกประสบการณ์เรื่องราวต่าง ๆ รวมถึงบรรดาเอกสารทางการทูตต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งที่ทำให้สามารถนำมาศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แม้ในบางเนื้อหาอาจจะมีการกล่าวเกินจริง หรือกล่าวจากความคิดอคติ มุมมองของผู้บันทึกก็ตามก็เป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องวิเคราะห์กันต่อไป

เอกสารต่าง ๆ ของชาวโปรตุเกสที่เกี่ยวกับสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 16

มีเอกสารของโปรตุเกสที่บันทึกเกี่ยวกับสยามนั้นยังมีอีกมากที่อาจจะยังไม่ถูกค้นพบ หรืออาจจะยังไม่ถูกแปลและเรียบเรียง เช่น จดหมายที่อัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกอส่งไปกราบบังคมทูลพระเจ้ามานูเอลแห่งโปรตุเกสว่าเขาได้ชัยชนะเหนือเมืองมะละกาซึ่งพิสูจน์ได้ว่ามีจริงแต่ก็ยังไม่มีการค้นพบ เป็นต้น หรือมีเอกสารบางส่วนสูญหายไประหว่างการเดินทาง เราจะพบหลาย ๆ ครั้งที่เกิดเรืออับปางเพราะพายุ หรือถูกโจรสลัดในบริเวณน่านน้ำต่าง ๆ มาปล้นเรือสินค้าไป ทำให้เอกสาร จดหมายเหล่าที่มากับเรือเหล่านั้นหายไปด้วย เช่น ในกรณีของ “จดหมายฉบับยาว” ที่จะส่งไปถวายพระเจ้ากรุงโปรตุเกส ซึ่งอัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกออ้างถึงหลายครั้งว่าสูญหายไปพร้อมกับเรือฟรอล ดี ลา มาร์ (Frol de la mar) เมื่อครั้งเมื่อเรืออับปางในระหว่างเดินทางจากมะละกาไปอินเดีย เป็นต้น (ลินจง สุวรรณโกสิน, 2531 : 63)

เอกสารที่โปรตุเกสที่มีอยู่ให้ศึกษาในปัจจุบันจึงมีไม่มากนักแต่ก็สามารถทำให้เห็น และเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับเอกสารอื่น ทั้งของไทย และของต่างประเทศ ถึงแม้จะมีความ

คลาดเคลื่อนในเรื่องเวลา หรือเหตุการณ์ไปบ้างก็ตาม โดยเอกสารของโปรตุเกสในศตวรรษที่ 16 ที่พบว่ามีเนื้อหาเกี่ยวกับสยามนั้นสามารถแบ่งบุคคลที่บันทึกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มปัจเจก และกลุ่มที่ขึ้นตรงต่อรัฐ

ทั้ง 2 กลุ่มนี้ต่างกันตรงที่กลุ่มปัจเจกนั้นผู้บันทึกไม่ได้อยู่ในสังกัดของหน่วยงานรัฐ จะบันทึกไปอย่างไรก็มีแบบแผน ตามสิ่งที่ตนเองประสบพบเจอมา กลุ่มนี้จะมีปัญหาอย่างมากตรงความน่าเชื่อถือ เพราะผู้บันทึกย่อมเขียนในเชิงที่ทำให้ตนเองดูเป็นบุคคลที่ประเสริฐ เป็นผู้ริเริ่ม หรือดูเป็นคนที่ผ่านชีวิตอย่างมหัศจรรย์มา และการเรียบเรียงที่ไม่เป็นระบบก็ส่งผลให้การศึกษาค้นคว้าเหล่านี้ยุ่งยาก จนทำให้ต้องมีผู้มาเรียบเรียงให้ใหม่ ภายหลังซึ่งจะส่งผลต่อบันทึกเหล่านั้นทำให้มีความผิดเพี้ยนไปจากต้นฉบับเดิม ตัวอย่างของกลุ่มนี้ที่เห็นได้ชัด เช่น Peregrinação หรือ บันทึกการเดินทางของเฟอร์เนา เมนเดส ปินโต (Fernão Mendes Pinto) เป็นต้น

ส่วนกลุ่มที่ขึ้นตรงต่อรัฐคือกลุ่มของผู้บันทึกที่ทำงานอยู่ในสังกัดกรมอินเดียของโปรตุเกส มีจุดมุ่งหมายเพื่อเก็บข้อมูลต่าง ๆ ส่งเป็นฐานข้อมูล ความรู้ต่าง ๆ กลับสู่แผ่นดินแม่ การบันทึกจะดูเป็นระบบ และมีความน่าเชื่อถือมากกว่ากลุ่มปัจเจก ตัวอย่างเช่น จดหมายระหว่าง the Suma Oriental que trata do Mar Roxo até aos Chins หรือบันทึกของโตเม ปิเรส (Tomé Pires) เป็นต้น นอกจากบันทึกแล้วยังมีจดหมาย หรือพระราชสาส์นต่าง ๆ ส่งถึงกันระหว่างกันของข้าหลวง อุปราช และราชสำนักโปรตุเกส หรือกับราชสำนักอยุธยา

นอกจากเอกสารประเภทบันทึก จดหมายเหตุ หรือจดหมายต่าง ๆ แล้วยังมีแผนที่ ซึ่งพบว่ามิชาวโปรตุเกสหลายคนได้ทำแผนที่ในเอเชียไว้เพื่อประโยชน์ในการเดินเรือ และอื่น ๆ ตัวอย่างแผนที่เหล่านั้นเช่นแผนที่สำรวจชายฝั่งเกาะสุมาตราตอนบนและคาบสมุทรมลายู⁹ เขียนราว ค.ศ.1513 โดยฟรานซิสโก โรดริเกซ (Francisco Rodrigues) นักเขียนแผนที่และคนนำร่องชาวโปรตุเกสเป็นต้น ซึ่งจะมีประโยชน์อย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์

แม้ว่าเอกสารโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16 จะมีไม่มากนักแต่ก็มีเอกสารหลายฉบับที่กล่าวถึง “ลักษณะนิสัย” ของชาวสยาม ในอยุธยาในช่วงนั้น หรือบางเอกสารอาจจะไม่ได้กล่าวถึงโดยตรง แต่การบันทึกเหตุการณ์ กรณีต่าง ๆ ก็สามารถสะท้อนลักษณะนิสัยบางอย่างของชาวสยามจากเหตุการณ์ที่อยู่ในบันทึกของผู้บันทึกเหล่านี้ได้เช่นกัน และจากการศึกษาเอกสารพบว่ามีบันทึกถึงลักษณะนิสัยของของชาวสยามผ่านมุมมองของชาวโปรตุเกสมิฉะนั้น

⁹ “ในแผนที่นี้ปรากฏคำว่า อัมเซียม (Amsian) คือชื่อเรียก ‘สยาม’ แรกสุดสำหรับกรุงศรีอยุธยาที่พบในแผนที่ของชาวยุโรป” (รัชชชัย ตั้งศิริวานิช, 2549 : 26 - 27)

จดหมายของรุย ดี อาเรอาซู (Rui de Araújo) ถึงอัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกอ (Afonso de Albuquerque) ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1510 เขียนที่มะละกา

รุย ดี อาเรอาซู เป็นชาวโปรตุเกสที่เดินทางมาพร้อมกับกองเรือของอัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกอ จนถึงอินเดีย และเมื่อราว ค.ศ.1509 มีการสันนิษฐานว่าเขาได้เดินทางต่อมายังมะละกา และถูกจับเป็นเชลยที่นั่น ช่วงเวลานี้เองที่เขาได้เขียนจดหมายบรรยายสถานที่ต่าง ๆ ส่งถึงอัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกอ เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจวางแผนทำการค้าหรือการยุทธต่าง ๆ ในบริเวณนี้ (รวมถึงสยาม) ข้อสันนิษฐานนี้เป็นสิ่งที่ยืนยันในเรื่องหนึ่งว่าก่อนที่โปรตุเกสมายึดมะละกาได้มีกลุ่มพ่อค้านักสำรวจชาวโปรตุเกสเดินทางมาตั้งสถานีการค้าก่อน แต่ถูกสุดต่านมารุกราน ขัดขวาง และจับชาวโปรตุเกสเหล่านั้นเป็นเชลย ส่งผลให้โปรตุเกสส่งกองเรือมายึดมะละกา และสานสัมพันธ์ทางการทูตกับสยามในกาลต่อมา

เอกสารนี้ถูกตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1892 ในหนังสือ เอกสารบางฉบับที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ตอร์ ดี ตอมบู ที่เกี่ยวกับการเดินเรือและการยึดครองของโปรตุเกส (Alguns Documentos do Arquivo Nacional da Torre do Tombo ; acerca das Navegações e Conquista Portuguezas) และตีพิมพ์อีกครั้งในปี ค.ศ.1903 ในหนังสือจดหมายของอัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกอ (Cartas de Afonso de Albuquerque)

จดหมายฉบับนี้ที่ถือว่าเป็นเอกสารโปรตุเกสชิ้นแรกที่เกี่ยวข้องกับสยาม (ปริดี พิศภูมิวิถี, 2552 : 193) มีเนื้อความส่วนที่กล่าวถึงสยามทั้งในเรื่องที่ตั้ง ภูมิประเทศ ผู้ปกครอง และประชาชน และยังคงกล่าวด้วยว่าสยามกับมะละกา กำลังทำสงครามกันอยู่

เนื้อความในจดหมายนี้ที่กล่าวถึงลักษณะนิสัยของชาวสยามคือ

“...พระองค์กำลังทำสงครามกับพระเจ้ากรุงสยามอยู่ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีผู้คนมากมาย มีท่าเรือหลายแห่ง แต่พลเมืองก็เป็นคนรักสงบ พระเจ้ากรุงสยามองค์นี้มีได้เป็นมุสลิม ระยะทางจากที่นี่ไปยังสยามราว 80 ลีค...”

เอกสารนี้ทำให้เห็นมุมมองแรกที่โปรตุเกสมองชาวสยามคือเป็นคนที่ “รักสงบ” เข้าใจว่าเป็นการมองสยามในลักษณะที่ต้องการเจริญสัมพันธ์ไมตรีด้วยมากกว่าจะเป็นศัตรูจึงใส่ข้อมูลนี้ส่งไปในจดหมายด้วยเพื่อให้อัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกอ ส่งทูตไปเจริญสัมพันธ์ไมตรี และรุย ดี อาเรอาซู อาจจะมองว่าตนถูกมะละกาจับเป็นเชลย จึงไม่พอใจมะละกา นักส่งผลให้เขียนถึงสยามซึ่งเป็นศัตรูที่พยายามจะเข้ามาควบคุมมะละกาในทางที่ดีด้วย กล่าวคืออาจจะต้องการเป็นมิตรกับสยามเพื่อผลประโยชน์ในการควบคุมมะละกา

บันทึกของโตเม ปิเรส (Tomé Pires)

โตเม ปิเรส เกิดที่กรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกส ในช่วงปี ค.ศ.1468 – 1470 ได้ทำงานในราชสำนักโปรตุเกสราวปี ค.ศ.1480 และเมื่อ ค.ศ.1511 เขาได้เริ่มมีบทบาทขึ้นมาเมื่อได้รับการกิจในกองทัพเรือโปรตุเกสที่อินเดีย ต่อมาเมื่ออัลฟงซู ดี อัลบูแควร์เกอ สามารถยึดมะละกาได้แล้วก็ส่งตัวโตเม ปิเรสไปประจำการอยู่ที่มะละกาโดยทำหน้าที่เรียบเรียงจดบันทึกการค้าขายสินค้าต่าง ๆ ของโปรตุเกส ต่อมาอีก 2 ปี รุย ดี บริตู (Rui de Brito) ส่งตัวปิเรสไปหาเพื่อติดต่อธุรกิจการค้าและสำรวจแหล่งเครื่องเทศ หลังจากนั้นปิเรสก็ได้เดินทางไปมาหลายครั้งระหว่างจีนและอินเดีย จนกระทั่งเขาไปเสียชีวิตที่มาเก๊าในปี ค.ศ.1540

ในบันทึกของเขาชื่อว่า the Suma Oriental que trata do Mar Roxo até aos Chins หรือที่เรียกแบบสั้น ๆ ว่า Suma Oriental ซึ่งถูกแปลว่า “คำบอกเล่าเรื่องตะวันออก” เขียนขึ้นที่มะละกา บันทึกระหว่างปี ค.ศ.1512 - 1515 เขาได้บันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับมะละกาในด้านต่าง ๆ อย่างละเอียด ตลอดจนถึงดินแดนอื่น ๆ ในเอเชียที่ได้ค้าขายกับมะละกาด้วย เขาได้รวบรวมข้อมูลจากการให้ปากคำของพ่อค้าจากดินแดนต่าง ๆ ที่ไปค้าขายกับมะละกา รวมถึงพ่อค้าจากอยุธยาด้วย ซึ่งงานเขียนนี้ร่วมสมัยกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (ค.ศ.1491 - 1526)

ต้นฉบับของบันทึกนี้ที่พบถูกเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และมีอีกส่วนหนึ่งถูกเก็บไว้ที่โปรตุเกส เชื่อว่างานเขียนนี้ถูกตีพิมพ์ครั้งแรกปี ค.ศ. 1550 เป็นภาษาอิตาเลียน แต่ไม่ได้รับความสนใจนัก และถูกตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ.1944 หลังจากที่ค้นพบต้นฉบับ โดย The Hakluyt Society¹⁰ แห่งกรุงลอนดอน (ปริดี พิศภูมิวิถิ, 2553 : 115 - 116)

เนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงสยามเริ่มที่การบอกภูมิศาสตร์ ขอบเขต ประชากร และเรื่องการเมืองภายในและระหว่างรัฐ¹¹ ในบันทึกนี้มีการบันทึกถึงลักษณะนิสัยของชาวสยามทั้งในลักษณะที่เขียนตรง ๆ และเขียนผ่านสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้สามารถรับรู้ถึงลักษณะนิสัยของชาวสยามได้ในจากมุมมองปิเรส และจากที่เขาได้เก็บข้อมูลมาจากการบอกเล่า เหล่าพ่อค้า

โดยผู้เขียนจะขอตัดมาเฉพาะส่วนที่กล่าวถึงลักษณะนิสัยจาก เอกสาร “จดหมายเหตุการเดินทางของโตเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม” แปลโดย พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์

¹⁰ ชมรมที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ.1846 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดพิมพ์ตำรา และหลักฐานชิ้นต้นต่าง ๆ จากบันทึกของนักเดินทาง และวัสดุทางภูมิศาสตร์อื่น ๆ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์

¹¹ ดูเพิ่มเติมใน [พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์ (แปล), 2554 : 2 – 8]

“...ชาวสยามเป็นคนสุขุมรอบคอบน่าเชื่อถือ พ่อค้าสยามมีความรอบรู้สินค้าต่าง ๆ มาก ชาวสยามเป็นคน
ร่างสูง และผิวคล้ำ ตัดผมสั้นคล้ายกับชาวพะโค...”

ส่วนตรงนี้แสดงให้เห็นว่าปิเรสได้พบเจอแต่บรรดาพ่อค้าชาวสยามที่ไปค้าขายที่มะละกาที่มีนิสัยเช่นนี้
จึงบันทึกนิสัยลักษณะนี้เป็นสิ่งแรกเมื่อพูดถึงอาณาจักรสยามหรืออยุธยา แต่ไม่อาจคาดการณืได้ว่าเป็น
ลักษณะนิสัยของชาวสยามโดยรวม หรือทั้งหมด

“...อาณาจักรได้รับการปกครองที่เป็นธรรม โดยปกติแล้วพระเจ้าแผ่นดินทรงประทับอยู่ที่พระราชวังใน
กรุงศรีอยุธยา พระองค์โปรดการล่าสัตว์ พระองค์ทรงถือยศถืออย่างในการรับรองชาวต่างประเทศ แต่ทรงวาง
พระองค์ง่าย ๆ มากกว่ากับพสกนิกรของพระองค์เอง...”

ส่วนนี้แสดงให้เห็นทัศนคติของบรรดาพ่อค้าที่เมื่อไปยังราชสำนักอยุธยาแล้วซึ่งปกติประชาชนทั่วไปก็
ไม่ได้มีโอกาสเข้าเฝ้ากษัตริย์อยู่แล้ว ผู้ที่เป็นชาวต่างชาติยิ่งเข้าถึงยากกว่าหากมีของกำนัลไม่มากเพียงพอสมแก่
พระราชฐานะของกษัตริย์ และทำให้เห็นว่ามุมมองของเขาที่มีต่อกษัตริย์อยุธยาก่อนข้างดี เข้าใจว่าน่าจะเกิด
จากความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน และความพยายามจะรักษาความสัมพันธ์อันดีเหล่านี้ไว้จึงมีการเขียนในเชิง
บวกต่อท้ายขึ้นมา

“...ชาวสยามเป็นพวกสงวนปากสงวนคำและท่าทีมาก พวกเขาโอภาปราศรัยด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน
เหมือนได้รับการอบรมมาอย่างดี เชื่อพระวงศ์และขุนนางคนสำคัญจะปฏิบัติตามรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดินอย่าง
เคร่งครัดราชทูตสยามจะปฏิบัติตามพระบรมราชโองการโดยถี่ถ้วนทุกประการ...”

ตรงนี้ทำให้เห็นว่ามีแต่การกล่าวถึงด้านดี ๆ ของชาวสยามมากยิ่งขึ้น อาจเกิดจากการพบเห็นชาว
สยามแค่เพียงภายนอกของบรรดาพ่อค้าต่าง ๆ ที่เดินทางไปอยุธยาแล้วมาบอกเล่าให้กับปิเรส และนี่อยู่ในช่วง
การเริ่มต้นความสัมพันธ์กับอยุธยา การกล่าวถึงจึงไม่กล่าวถึงในข้อเสียมากนัก

...ฉลาดแกมโกง(ของชาวสยาม) ทำให้พ่อค้าชาวต่างชาติซึ่งไปค้าขายในเขตแดน หรือในราชอาณาจักร
สยามต้องยอมปล่อยสินค้าออก ณ ที่นั้น และขายได้ในราคาต่ำเหตุการณ์นี้เกิดกับพ่อค้าชาวต่างชาติทั่วหน้ากัน แต่มี
การผ่อนปรนมากสำหรับพ่อค้าจีน เพราะเหตุว่าชาวสยามได้ผูกมิตรกับพระเจ้าจักรพรรดิจีน และด้วยเหตุนี้เองพ่อค้าไป
ติดต่อกับเมืองท่าของชาวสยามน้อยกว่าที่ควรจะเป็น...

ส่วนนี้น่าจะเป็นสิ่งที่มีความเป็นไปได้ขีดที่สุดเพราะจากบันทึกน่าจะได้รับการข้อมูลมาจากพ่อค้าหลาย
กลุ่มที่ไปประสบกับตนเองแล้วนำมาบอกเล่าให้ปิเรสฟังว่าชาวสยามมีนิสัยฉลาดแกมโกง และเห็นถึงนิสัย
ความเห็นแก่พวกพ้องที่ชัดเจนมาก อาจจะไปถึงขั้นระบบอุปถัมภ์ เนื่องจากจีนมาทำการค้ากับสยามก่อน และ
ยังสร้างผลประโยชน์ให้มหาศาล รวมถึงรัฐธรรมนูญปฏิบัติก็ยอมทำให้ชาวสยามพอใจและถือทางให้มากกว่า

สรุปลักษณะนิสัยของชาวสยามที่พบในจดหมายเหตุของโตเม ปิเรส คือ ชาวสยามเป็นคนสุขุมรอบคอบน่าเชื่อถือ พระเจ้าแผ่นดินจะถือตัวกับชาวต่างชาติแต่เป็นกันเองกับพสกนิกร ชาวสยามเป็นพวกสงบปากสงบคำ สงวนท่าที อ่อนน้อมถ่อมตน และปฏิบัติตามคำสั่งของกษัตริย์อย่างเคร่งครัด ทั้งหมดนี้มาในแนวทางที่ดีและนิสัยสุดท้ายที่พบจากเอกสารนี้คือ ฉลาดแกมโกง ซึ่งขัดแย้งกับนิสัยรอบคอบน่าเชื่อถือที่กล่าวก่อนหน้า และยังทำให้เห็นนิสัยการยกประโยชน์ให้พวกพ้องซึ่งก็เป็นนิสัยของมนุษย์ที่พบโดยทั่วไป แต่หากลองนำเอาลักษณะนิสัยเหล่านี้มาพิจารณาให้มากขึ้นจะเห็นว่าแทบทั้งหมดดูเหมือนจะได้รับอิทธิพลอย่างมากจาก “จีน” เพราะชาวสยามมีการติดต่อกับจีนมาก และดูเหมือนจะมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดในระดับที่เกิดการรับเอาวัฒนธรรม ธรรมเนียม นิสัยใจคอบางอย่างเข้ามาด้วย แต่ก็ยังเป็นเพียงแค่อัฒตนิชฐานเท่านั้น

บันทึกของดูอาร์ตีอ บาร์โบซ่า (Duarte Barbosa)

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติของ ดูอาร์ตีอ บาร์โบซ่า มีเพียงว่าเขาเกิดราว ค.ศ.1480 ในตระกูลขุนนาง เป็นนักเดินเรือชาวโปรตุเกสเมื่ออายุได้ 20 ปี เขาได้เดินทางไปกับ โจอาว ดี โนวา (João da Nova) บาร์โบซ่าได้บันทึกเรื่องราวในตะวันออกไว้ในผลงานที่ชื่อ Livro do que viu e ouviu no Oriente ปี ค.ศ.1506 เขาถูกแต่งตั้งเป็นเสมียนประจำเมืองท่าในอินเดียหลายเมืองก่อนจะกลับไปประจำการที่โปรตุเกส ในปี ค.ศ.1517 เขาได้เดินทางไปฟิลิปปินส์กับกองเรือสเปน และไปจับชีวิตที่เกาะเซบู (Cebu หรือ Zébu จากบันทึกในภาษาโปรตุเกส) ในปี ค.ศ.1521

งานเขียนของดูอาร์ตีอ บาร์โบซ่า ได้รับการเผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1563 โดยราชสมาคมภูมิศาสตร์แห่งกรุงมาดริด (Sociedade Real da Geografia de Madrid) ต่อมาแปลเป็นภาษาโปรตุเกสในชื่อ Livro de Duarte Barbosa และแปลเป็นภาษาอังกฤษเมื่อปี ค.ศ.1918 โดย The Hakluyt Society

ในงานเขียนนี้บันทึกถึงสยามไว้แค่ช่วงสั้น ๆ ถึงภาพรวมทรัพยากรต่าง ๆ และความสัมพันธ์กับรัฐใกล้เคียง มีการพูดถึงประชาชนอยู่บ้าง ส่วนที่พอจะนำมาตีความถึงลักษณะนิสัยได้ก็มีเพียงบางตอนซึ่งมีน้อยมาก แต่ผู้เขียนสังเกตว่าเอกสารนี้มีผู้แปลหลายครั้งแต่แต่ละครั้งแปลไม่เหมือนกันซึ่งมีผลต่อเนื้อความข้างใน (ผู้เขียนไม่สามารถหาเอกสารต้นฉบับภาษาอังกฤษได้จึงต้องอาศัยงานแปลไทยในการศึกษา) โดยจะนำการแปลมาเปรียบเทียบกับจากหนังสือ 2 เล่ม คือจากหนังสือกระดานทองสองแผ่นดิน โดยปรีดี พิศภูมิวิถี (2553) และจากหนังสือ 470 ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส (2531) โดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ แปลโดย ลินจง สุวรรณโกสิน ดังนี้

คำแปลที่ 1 “...ในอาณาจักรมีรูปเคารพมากมายมีบ้านเรือนและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มบุคคล...” (ปริตี พิศุภุมิวิถิ, 2553 : 104)

และ

คำแปลที่ 2 “...พระเจ้าแผ่นดินและประชาชนชาวสยามมิได้นับถือศาสนาคริสต์ เขากราบไหว้บูชาเทวรูปมีขนบธรรมเนียมประเพณี มากมาย ซึ่งแตกต่างจากชาติอื่น ๆ ...” (ลินจง สุวรรณโกคิน, 2531 : 86)

ถึงแม้ทั้งสองชุดจะมีการแปลที่ต่างกันแต่ก็ทำให้เห็นนิสัยบางอย่างของชาวสยามคือการที่ ชาวสยามมีศรัทธาแรงกล้าต่อศาสนาของตัวเอง จนพบเห็นรูปเคารพมากมายทั่วอาณาจักร และมีความหลากหลายทางขนบธรรมเนียมต่าง ๆ (ตามคำแปลแรก) หรือมีศรัทธาต่อศาสนาอย่างมากจนผู้บันทึกพบเห็นคนกราบไหว้เทวรูป (ในที่นี้น่าจะหมายถึงพระพุทธรูป) มากเสียจนต้องบันทึกไว้ และมีขนบธรรมเนียม ต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ (ตามคำแปลที่ 2)

ในทัศนะของดูอาร์ตีอ บาร์โบซ่า มองแบบใช้ตัวเองซึ่งก็คือความเป็นยุโรปเป็นศูนย์กลาง (Eurocentric) จึงมองวัฒนธรรมอื่น ๆ ดูป่าเถื่อนและไม่มีความเป็นอารยะ ในงานเขียนของเขาจึงมีการกล่าวถึง “ไม่นับถือศาสนา หรือ ไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์” อยู่บ่อยครั้ง แต่อย่างน้อยงานเขียนของเขาก็ทำให้เห็นในอีกด้านหนึ่งของลักษณะนิสัยของชาวสยามขึ้นมาได้บ้างว่าชาวสยามมีศรัทธาและเคร่งศาสนาอยู่ในระดับหนึ่ง

บันทึกของเฟอร์เนา เมนเตส ปินโต (Fernão Mendes Pinto)

จากการตีความผ่านบันทึกของเขา ปินโตเกิดในช่วง ค.ศ.1509 - 1512 ในครอบครัวที่ยากจน ชีวิตของเขาเป็นชีวิตที่โลดโผนมากปินโตต้องเผชิญกับเรืออัปปาง 5 ครั้ง ถูกขाय 16 ครั้ง และถูกจับเป็นทาสถึง 13 ครั้ง ชีวิตของเขาเป็นทั้งกลาสีเรือ ทหาร พ่อค้า ทูต หรือแม้กระทั่งนักสอนศาสนา เขาเดินทางมาอินเดียใน ค.ศ.1538 และกลับสู่โปรตุเกสในปี ค.ศ.1558 รวมเป็นเวลาการผจญภัยราว 21 ปีที่ได้เดินทางไปทั่วดินแดนแอฟริกา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอเชีย ด้วยชีวิตที่โลดโผนนี้เมื่อกลับสู่มาตุภูมิเขาจึงไปขอบำเหน็จรางวัลกับกษัตริย์แห่งสเปนและโปรตุเกส¹² ระหว่างรอเวลา เขาก็นำเงินที่สะสมจากการผจญภัยของตนเองไปซื้อบ้านหลังเล็ก ๆ และแต่งงานอยู่อาศัยกับครอบครัวด้วยเงินเหล่านั้น แต่ยังไม่ทันได้บำเหน็จ เขาเสียชีวิตก่อน ในปี ค.ศ.1583 ลูกของเขาจึงได้รับบำเหน็จแทนบิดา

¹² กษัตริย์ Philip II of Spain, 1556 – 1598 และทรงอ้างสิทธิ์เหนือราชบัลลังก์โปรตุเกสหลังจากที่ราชสำนักโปรตุเกสไม่มีผู้สืบบัลลังก์จึงเป็น Philip I of Portugal, 1581 - 1598

งานเขียนของปินโตมีชื่อว่า Peregrinação ซึ่งแปลว่าการจาริกแสวงบุญ ถูกตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ.1614 และแปลเป็นภาษาอื่น ๆ งานของเขาถูกแปล ถูกจัดระบบเรียบเรียงใหม่หลายครั้ง ด้วยต้นฉบับที่ไม่ได้บันทึกไว้อย่างเป็นระบบ จึงเกิดความผิดพลาดไปมากมายในหลายครั้ง ยกตัวอย่างเช่น เมื่อถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษปี ค.ศ.1635 ชาวอังกฤษผู้แปลซึ่งไม่ใช่ชาวคาทอลิกก็ได้ตัดทอนส่วนต่าง ๆ ที่บรรยายเกี่ยวกับคาทอลิกออกไป แม้กระทั่งเรื่องของ ฟรานซิสโก ซาเวียร์ ซึ่งถือเป็นตอนที่มีความสำคัญของบันทึกเล่มนี้ก็ถูกตัดออกไป เพราะผู้แปลซึ่งเป็นชาวอังกฤษเป็นโปรเตสแตนต์¹³ เป็นต้น

แม้ว่าจะมีนักวิชาการหลายคนออกมาบอกว่างานเขียนของปินโตชิ้นนี้ไม่มีความน่าเชื่อถือเลย แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าข้อมูลเนื้อหาในบันทึกของเขานั้นมีหลาย ๆ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในประวัติศาสตร์ อาจจะมี ความคลาดเคลื่อนบ้างในเรื่องของวันเวลา แต่บันทึกของเขาก็มีหลายส่วนที่ได้กล่าวถึงสิ่งที่ไม่อาจพบได้ในหลาย ๆ หลักฐาน เช่น การที่ปินโตมาถึงอยุธยาในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช เขาได้บันทึกถึงคุณงามความดีของพระองค์ไว้ทั้งจากที่พบเห็นด้วยตนเอง และจากที่ฟังมาจากผู้อื่น ซึ่งถือเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาเทียบเคียงกับพระราชพงศาวดารต่าง ๆ หรือกรณีกองทัพทหารอาสาโปรตุเกสที่ตอนแรกรับสมัครมา 130 นาย แต่สุดท้ายเหลืออยู่ 120 นาย โดยได้มีการให้ผู้ที่ไม่สมัครใจ และอ่อนแอถอนตัวออกไป นี่ก็เป็นหลักฐานยืนยันถึงการใช้งบทัพทหารอาสาโปรตุเกสในรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่าในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ ก็มีกล่าวถึงบันทึกของปินโตเช่นกัน (จดหมายเหตุ ลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, 2510 : 152) แสดงให้เห็นว่าบันทึกนี้ก็มีความสำคัญสำหรับคนสมัยถัดมาในการศึกษาเรื่องราวของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียที่ปินโตได้ไปเยือน

ในบันทึกของปินโตส่วนมากจะเป็นการเล่าเหตุการณ์ที่ตนได้มีประสบการณ์ร่วมหรือได้ยินรับรู้ข้อมูล มาอีกทีจึงไม่ได้มีการกล่าวถึงลักษณะนิสัยแบบตรง ๆ อย่างของโตเม ปีเรส โดยสามารถจับใจความมาได้ดังนี้

ข้อมูลจากการท่องเที่ยว การเดินทาง และการผจญภัยของ เฟอร์ดินันด์ เมนเดซ ปินโต ตัดตอนแปล เฉพาะที่เกี่ยวกับประเทศไทย ตั้งแต่หน้า 398 – 425 บทที่ 58 การสวรรคตที่น่าเศร้าของพระเจ้าแผ่นดินสยาม¹⁴ พระราชกรณียกิจเด่น ๆ และน่าจดจำซึ่งพระองค์ทรงกระทำระหว่างที่ยังทรงพระชนม์อยู่ และสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญหลายอย่างซึ่งเกิดขึ้นในอาณาจักรนี้ ความว่า

¹³ ดูเพิ่มเติมใน (สุราชัย ยัมประเสริฐ, 2550 : 20 – 27)

¹⁴ พระไชยราชาธิราช ที่บันทึกของปินโตกล่าวไว้ว่าถูกมเหสีนำมใส่ยาพิษ 1 เขยือกให้กินจนสวรรคตหลังจากยาออกฤทธิ์ภายใน 5 วัน (พรพรรณ ทอดตัน และชรัตน์ สิงห์เดชากุล. (บรรณาธิการ), 2548 : 70)

...เมื่อวันและคืนได้ล่วงเลยไปในลักษณะที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงแล้ว วันรุ่งขึ้นเวลาประมาณ 8.00 นาฬิกา พระเจ้าแผ่นดินผู้เคราะห์ร้ายก็เสด็จสวรรคตท่ามกลางบรรดาขุนนางของอาณาจักรของพระองค์ ซึ่งไพร่ฟ้าประชาชนทุกคนได้แสดงความโศกเศร้าอย่างหนัก เพราะทุกหนทุกแห่งไม่มีอะไรเลยนอกจากการร้องไห้ ขณะนี้เนื่องด้วยเหตุที่เจ้าชาย (น่าจะหมายถึงพระไชยราชา) ทรงมีชื่อเสียงโด่งดังในเรื่องความมีเมตตาต่อผู้ยากจน ไม่ตระหนี่เหนียวแน่น ในผลประโยชน์และเครื่องชดเชยของพระองค์ ทรงสงสารและอ่อนโยนต่อทุก ๆ คน และนอกเหนือจากนั้น ทรงเชื่อตรงในการกระทำเกี่ยวกับความยุติธรรม และทรงลงโทษแก่พวกที่ร้ายกาจ บรรดาข้าพระองค์จึงพูดรำพันมากมายในความเศร้าโศกของพวกเราประหนึ่งว่าพวกเขากล่าวถึงเรื่องที่เป็นความจริง เราเชื่อว่าไม่เคยมีพระเจ้าแผ่นดินที่ดีไปกว่าพระองค์ หรือมีฉะฉานก็ในบรรดาพวกนอกศาสนาเหล่านี้ หรือในทุกประเทศของโลกนี้...

ตรงท่อนี่น่าสนใจเพราะสะท้อนลักษณะนิสัยหลาย ๆ อย่างของชาวสยามได้ แม้จะดูกล่าวเกินจริงไปบ้างก็ตามคือเรื่องของนิสัยกตัญญูต่อผู้ปกครองคือพระมหากษัตริย์ ชาวสยามมองว่าทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินคือเป็นเจ้าของแผ่นดินที่พวกตนอาศัย กอปรกับจากบันทึกนี้ยังแสดงถึงคุณงามความดีของกษัตริย์ที่เป็นที่รักของพสกนิกรของพระองค์ ยิ่งช่วยเสริมให้นิสัยการรักและเทิดทูนพระมหากษัตริย์ของชาวสยาม(ในอยุธยา) ยิ่งมีมากขึ้นไปกว่าที่มีอยู่ปกติ ซึ่งอาจจะเกิดจากการเกรงกลัวต่ออำนาจบารมีหรืออะไรก็ตาม การเขียนของปินโตยังใส่วิธีคิดแบบพวกคาทอลิกเข้าไปด้วยที่มองว่าพวกที่ไม่นับถือคาทอลิกเหมือนกันเป็นพวกนอกรีต

และตรงบทที่ 183 ดังนี้

...เมื่อรอดิวยาพยายามบังคับให้พวกเขาออกรบในสงครามครั้งนี้ตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย พวกเขา รู้สึกไม่พอใจเนื่องจากพวกเขารู้สึกว่าเป็นภาระที่หนักเกินกว่าจะรับได้ และเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับการดำเนินชีวิตอย่างสำรวยและหรูหราฟุ่มเฟือยของพวกเขา ผลก็คือคนที่ร่ำรวยที่สุดในเมืองนั้นได้มารวมกัน และตัดสินใจที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้นจากความจำเป็นที่จะต้องเป็นทหารเข้าร่วมในการรบครั้งนี้ ด้วยการตัดสินใจบนก้อนโตที่พวกเขาร่วมกันสละให้แก่แม่ทัพนายกองผู้...

ส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าชาวสยามมีนิสัยที่จะตัดสินใจบนเพื่อให้ตนพ้นจากความยากลำบากในการเป็นทหาร จากข้อมูลนี้เป็นข้อมูลที่พูดถึงการเกณฑ์ไพร่พลไปเป็นทหารในศึกเชียงใหม่ รัชสมัยพระไชยราชาธิราช ซึ่งทรงส่งแม่ทัพผู้หนึ่ง (รอดิวา) ไปเกณฑ์ไพร่พลจากบางสะพาน ซึ่งจากบันทึกระบุว่าพื้นที่ที่ประชาชนร่ำรวยและอยู่ดีกินดีแทบจะที่สุดในอาณาจักร แม้จะเป็นข้อมูลจากบริเวณเดียวแต่ก็ทำให้เห็นว่ามีนิสัยนี้อยู่ในหมู่ชาวสยาม

จากบันทึกของปินโตทำให้เห็นถึงลักษณะนิสัยอีก 2 อย่างของชาวสยามที่ถูกบันทึกผ่านการรับรู้ของเขา คือ นิสัยการเทิดทูนกษัตริย์ของพวกเขามาก และนิสัยการตัดสินใจบนเพื่อความสะดวกสบาย

บันทึกของจาว ดี บาร์รอส (João de Barros)

จาว ดี บาร์รอส เป็นชาวโปรตุเกส ที่ทำงานเป็นตัวแทนบริษัทการค้าของโปรตุเกสที่อินเดียระหว่างปี ค.ศ.1543 – 1567 ด้วยตำแหน่งนี้ทำให้เขาได้รับข้อมูลมากมายเกี่ยวกับอาณาจักรโพ้นทะเลของโปรตุเกส เมื่อข้อมูลมากพอจนเขาได้เขียนหนังสือชื่อ สี่ทศวรรษในเอเชีย (Décadas da Ásia) ซึ่งถูกตีพิมพ์ระหว่างปี ค.ศ. 1551 - 1615 งานเขียนนี้ได้รับการยอมรับว่ามีถ้อยคำที่สละสลวยด้วยโวหาร และยังมีข้อมูลสาระจน จาว ดี บาร์รอส ได้รับขนานนามว่า ดิตุส ลิวิวส แห่งโปรตุเกส¹⁵ (ลินจง สุวรรณโกคิน, 2531 : 94)

ผู้เขียนจะขอตัดเอาบางตอนที่มีการกล่าวถึงลักษณะนิสัยของชาวสยาม โดยนำข้อมูลจากหนังสือเรื่อง เอเชีย ของ จาว ดี บาร์รอส (...) ที่ตีพิมพ์ในกรุงลิสบอน เมื่อ ค.ศ. 1777 หน้า 164 – 173 (Da Ásia de João de Barros (...) Década Terceira Parte Primeira, Lisboa 1777, pp.164 – 173) ซึ่งถูกแปลเป็นภาษาไทยไว้ในหนังสือ 470 ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2531 โดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ แปลโดย ลินจง สุวรรณโกคิน จากหนังสือ Thailand and Portugal 470 years of friendship ของ Calouste Gulbenkian Foundation

เนื้อความดังนี้

“...กล่าวโดยทั่วไปแล้วชาวสยามเป็นผู้เคร่งครัดในพระศาสนา เคารพบูชาพระเจ้า สร้างวัดไว้อย่างวิจิตรงดงามไว้มากมาย บางวัดสร้างด้วยหินและปูน บางวัดสร้างด้วยอิฐและปูน ภายในวัดมีรูปปั้นของคนที่ยกย่องว่าได้อยู่บนสวรรค์แล้ว เพราะประกอบแต่คุณงามความดีไว้ในโลก ชาวสยามถือว่ารูปปั้นเหล่านี้เป็นเครื่องรำลึกถึงแต่ก็มีได้บูชาอย่างใด...”

ข้อความตอนนี้ทำให้เห็นชัดเจนว่านิสัยอย่างหนึ่งของชาวสยามที่ชาวโปรตุเกสรับรู้คือ การเคร่งศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของดูอาร์ตีอ บาร์โบซ่า ที่ได้กล่าวถึงลักษณะนิสัยนี้เช่นกัน ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ “...ชาวสยามถือว่ารูปปั้นเหล่านี้เป็นเครื่องรำลึกถึงแต่ก็มีได้บูชาอย่างใด...” ตรงนี้ถ้าไม่ได้เกิดจากการแปลผิดหรือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของผู้บันทึกและผู้จัดพิมพ์ในรุ่นหลัง ก็สะท้อนว่าชาวสยามมีความเคร่งครัดในศาสนา มีศรัทธา แต่ก็ไม่ไ้ตั้งมงาย

อีกตอนหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับการเคร่งศาสนาของชาวสยามคือ

¹⁵ ดิตุส ลิวิวส (Titus Livius) หรือ ลิวี นักประวัติศาสตร์ชาวโรมันที่มีชื่อเสียง เขียนหนังสือ From the Founding of the city (Ab Urbe Condita) มีชีวิตอยู่ระหว่าง 59 ปีก่อนคริสตกาล ถึง ค.ศ. 1 อ่านข้อมูลเพิ่มเติมใน (วิศรุต พึ่งสุนทร, 2556 : 74 – 83)

"...พระสงฆ์ตามวัดเหล่านี้ น่าเคารพนับถือในการปฏิบัติของท่านมาก เครื่องครัดในพระศาสนา และยึดถือในพรหมจรรย์มาก สตรีแม้แต่จะเข้าไปในกุฏิของท่านก็ไม่ได้ พระสงฆ์ฉันไก่ตัวเมียก็ไม่ได้ ถ้าพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งเกี่ยวข้องกับสตรีแม้ด้วยเรื่องใดๆก็ตาม จะต้องถูกลงโทษพร้อมกับถูกขับออกจากวัด..."

"...พระภิกษุต้องสำรวมและมัธยัสถ์ในเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม การไปดื่มเหล้า ถือว่าเป็นการกระทำบาปอย่างหนัก และจะต้องถูกฟุ่มด้วยหิน..."

เนื้อความตรงนี้ยิ่งมาช่วยเสริมในเรื่องชาวสยามเป็นผู้เคร่งครัดศาสนามากให้ชัดเจนขึ้น ผ่านวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ที่เปรียบเสมือนเป็นผู้นำทางศาสนาของประชาชน

"...คนสยามศึกษาพระคัมภีร์ศาสนาตลอดจนพิธีการต่าง ๆ โดยเรียนเป็นภาษาพื้นเมือง แต่หากว่าเป็นเรื่องศาสตร์อื่น ๆ แล้วก็ใช้ภาษาโบราณ ซึ่งสำหรับพวกเขาแล้วก็คงจะเหมือนกับภาษาละตินของเรานั่นเอง

การเขียนหนังสือก็เขียนแบบเดียวกับพวกเรา คือเขียนจากซ้ายไปขวา และยังมีห้องสมุดใหญ่มากหลายแห่งที่เก็บหนังสือตัวเขียนไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะคนสยามยังไม่รู้จักวิธีการพิมพ์..."

ข้อความตอนนี้ทำให้เห็นอีกลักษณะนิสัยหนึ่งซึ่งน่าจะเป็นของบรรดาพระสงฆ์ ชนชั้นนำ และขุนนางมากกว่าคนทั่ว ๆ ไป คือนิสัยการสนใจใฝ่เรียนรู้ และชอบการอ่านเห็นได้จากที่กล่าวถึงห้องสมุดขนาดใหญ่ซึ่งน่าจะเป็นแหล่งรวบรวมสรรพความรู้ตำราต่าง ๆ สำหรับชนชั้นนำ และผู้ปกครอง

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงอีกนิสัยหนึ่งที่เป็นด้านหนึ่ง ซึ่งน่าจะมาจากการพบเห็นโดยตรงของบรรดาพ่อค้าต่างชาติ คือ เนื้อความดังนี้

"...เมื่อว่างศึกสงคราม พวกเขาจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อันอย่างสุขสำราญ และตามใจตนเอง โดยแท้แล้วคนเหล่านี้เป็นคนตะกละตะกลามกินทุกอย่าง ไม่ละเว้นแม้แต่ของโสมนมไม่ว่าของบกหรือของทะเล หมกมุ่นในอิสตรีและหึงหวงผู้หญิงของตน..."

ส่วนตรงนี้ดูเหมือนจะขัดแย้งกับส่วนที่กล่าวถึงการเคร่งศาสนาอยู่พอสมควร หากมองผ่านตัวผู้บันทึก เพราะในทัศนะที่เป็นชาวยุโรป ผู้ที่เคร่งศาสนาจะไม่พบพฤติกรรมในลักษณะนี้ แต่การที่ผู้บันทึกได้บันทึกไว้ก็ทำให้เห็นลักษณะนิสัยของชาวสยามอีกด้านหนึ่งซึ่งดูจะใกล้เคียงกับความเป็นจริงเสียมากกว่าด้านดี ๆ เพราะด้วยท่าทางการรับประทานอาหารที่ไม่ได้มีเครื่องมือที่ซับซ้อนแบบชาวยุโรป ด้วยอาหารที่ไม่ได้เป็นที่รู้จักของชาวยุโรป รวมถึงเรื่องสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่มากกว่าทำให้เห็นผู้หญิงเป็นเปรียบเสมือนทรัพย์สินของตน แม้จะเป็นการบันทึกผ่านมุมมองของชาวยุโรปที่มองสังคมอื่น ๆ ด้วยอคติเชิงชาติพันธุ์ก็ตาม

สรุป

จากการศึกษาเอกสารของชาวโปรตุเกสที่บันทึกถึงชาวสยามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ทำให้เห็นว่าชาวสยามมีลักษณะนิสัยอย่างไรบ้างจากมุมมองของชาวยุโรปอย่างชาวโปรตุเกส ทั้งด้านที่ดี และด้านที่ไม่ดี จะเห็นว่ามีในหลาย ๆ ครั้งที่มีการบันทึกถึงชาวสยามมีแนวโน้มกล่าวถึงแต่ในด้านดี ๆ เพื่อผลประโยชน์บางอย่าง เช่น เพื่อการเจริญสัมพันธไมตรี หรือส่งเสริมให้ชาวโปรตุเกสเดินทางมาในดินแดนนี้เพื่อสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจให้มีความกว้างขวาง และมีมูลค่ามากขึ้น เป็นต้น และยังสามารถคาดการณ์ถึงสภาพสังคมของชาวสยามในอยุธยาช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ได้ชัดเจนมากขึ้น เพราะเอกสารของไทยเองก็ไม่ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์สังคมมากเท่าใดนัก หรืออาจกล่าวได้ว่าแทบไม่มีก็ได้ เอกสารไทยส่วนมากจะเป็นเรื่องราวของชนชั้นนำ พระมหากษัตริย์ และเหตุการณ์ศึกสงครามเสียมากกว่า

การศึกษาลักษณะนิสัยของชาวสยามผ่านบันทึกของชาวโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในงานชิ้นนี้ แม้ไม่สามารถสรุปว่าเป็นเช่นนี้จริงหรือไม่ในประวัติศาสตร์ เพราะตามที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ว่ามีหลาย ๆ ปัจจัยที่ทำให้ความน่าเชื่อถือขาดหายไป และถึงจะมีความน่าเชื่อถือแต่ลักษณะนิสัยเหล่านี้ก็ไม่ใช่ทั้งหมดของชาวสยามทุกคนที่จะเป็นเช่นนี้ แต่งานชิ้นนี้ก็ทำให้เห็นทัศนคติของชาวโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ที่มองลักษณะนิสัยของชาวสยามผ่านมุมมองของพวกเขา

หากจะเปรียบเทียบระหว่างลักษณะนิสัยของชาวสยามกับชาวมะละกา ซึ่งเป็นดินแดนในกำกับของโปรตุเกส จากบันทึกของชาวโปรตุเกส ซึ่งพบในหลาย ๆ เอกสารที่อาจจะไม่ได้กล่าวถึงในงานชิ้นนี้ เพราะอยู่คนละส่วนกับตอนที่เกี่ยวข้องกับสยาม และด้วยอุปสรรคในเรื่องเอกสารบางฉบับไม่สามารถสืบค้นได้ แต่ก็สามารถพบว่าในช่วงแรกที่มีการบันทึกส่วนมากแล้วนั้นจะบันทึกไปในทางลบเสียมากกว่าด้วยเหตุผลที่ว่าต้องการสร้างเหตุผลที่ตน (ชาวโปรตุเกส) จะเข้ามาครอบครอง และด้วยช่วงเริ่มต้นของการเข้ามามะละกาชาวโปรตุเกสก็ถูกต่อต้าน และไม่ได้ถูกต้อนรับเหมือนกับที่สยามต้อนรับ ทำให้มีแนวโน้มที่จะเขียนถึงลักษณะนิสัยของชาวมะละกาไปในทางไม่ดีอย่างเช่น ขอบรุกราน หรือ มีความป่าเถื่อน รวมทั้งชาวมะละกาเป็นชาวมุสลิมซึ่งทัศนคติของชาวโปรตุเกสซึ่งเป็นชาวคริสต์ที่มองชาวมะละกาก็ยิ่งจะเป็นไปในทางลบมากขึ้นด้วย

สุดท้ายนี้หากจะเปรียบเทียบลักษณะนิสัยของชาวสยามที่พบเจอในเอกสารโปรตุเกสเหล่านี้กับชาวไทยในปัจจุบันก็จะเห็นว่าอาจมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบ้างไปตามบริบทของกาลเวลา แต่ก็แทบไม่เปลี่ยนแปลงไปเลยในบางเรื่องหรือหลาย ๆ เรื่องซึ่งแสดงถึงลักษณะของสังคมที่ยังคงแบบเดิมอยู่แม้จะผ่านมาราว 500 ปีแล้วก็ตาม

บรรณานุกรม

ไกรฤกษ์ นานา. (2553). **500 ปี สายสัมพันธ์สองแผ่นดิน ไทย-โปรตุเกส**. กรุงเทพฯ: มติชน.

จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์. (2510). กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า

จันทร์ฉาย ภัคฉัตร. (2553). เอกสารสเปนและโปรตุเกสบางฉบับว่าด้วยอินโดจีนในศตวรรษที่ 16 และที่ 17. **วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์**, 29(1), 191-223.

ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช. (2549). **กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง**. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2554). โปรตุเกส – การเดินเรือ, เครื่องเทศ และศรัทธา. ใน กาญจณี ละอองศรี และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). **เอกสารงานสัมมนาวิชาการ 500 ปี ความสัมพันธ์สยามประเทศไทยกับโปรตุเกสและชาติ ตะวันตกในอุษาคเนย์-อาเซียน 2054-2554**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2552). จดหมายรุษ คือ อาเราชู และบันทึกคำสั่งอัลฟงซู คือ อัลบูแกระเกอ ถึง อันโตนิโย มิรันดา คือ อาเซเวดู ในการเริ่มต้นความสัมพันธ์สยามกับโปรตุเกสในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16. ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). **100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2553). **กระดานทองสองแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: มติชน.

พรพรรณ ทองตัน และชรัตน์ สิงห์เดชากุล. (บรรณาธิการ). (2548). **รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของ เมนเดส ปินโต**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรม และประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร.

พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์. (2554). จดหมายเหตุการเดินทางของโตเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม เอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (1491 – 1529). ใน กาญจณี ละอองศรี และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). **เอกสารงานสัมมนาวิชาการ 500 ปี ความสัมพันธ์สยามประเทศไทยกับโปรตุเกสและชาติ ตะวันตกในอุษาคเนย์-อาเซียน 2054-2554**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

พิทยะ ศรีวัฒนสาร. (กุมภาพันธ์ 2553). 395 ปี บันทึกของปินโต: หลักฐานประวัติศาสตร์นิพนธ์หรือนิยาย

ผจญภัย. เอกสารนำเสนอในการประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 48: สาขา
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. คันเมื่อ 2 พฤษภาคม 2559, จาก

<http://kucon.lib.ku.ac.th/Fulltext/KC4813006.pdf>

ลินจง สุวรรณโกคิน (ผู้แปล). (2531). 470 ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส. กรุงเทพฯ: กรม
วิชาการ.

วินัย วงศ์ศรีเพียร. (2559). **หมิงลือลู่-ชิงลือลู่** บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิง ตอนว่าด้วย
สยามฯ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

วิศรุต พิงสุทร. (2556). **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศุภกานต์ นานรัมย์. (2559). สายสัมพันธ์สยาม-โปรตุเกส : มรดกโปรตุเกสในประเทศไทย. **วารสารปริชาต**,
28(2), 66-87.

สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2550). การจาริกแสวงบุญของแฟร์เนา เมนดิส ปินตู กับประวัติศาสตร์สยามและพะโค.
ใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ (บรรณาธิการ). **สายธารแห่งอดีต: รวบรวมบทความทางประวัติศาสตร์เนื่องใน
วาระครบรอบ 60 ปี ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาด บุนนาค**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ
อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Campos, J. d. (1983). **Early Portuguese accounts of Thailand (Antigos relatos da
Tailandia)**. n.p.

Mendes Pinto, F., & Catz, R. D. (1989). **The travels of Mendes Pinto**. Chicago : University of
Chicago Press